

Simono Daukanto 200 - osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJS

4

Liaudis virsta tauta

BALTOJI VARNELĖ

Redakcinė kolegija:
Egidijus Aleksandravičius
Antanas Kulakauskas
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka
Antanas Tyla

Recenzavo įst. m. dr. Vytautas Žalys
Knygą parengti talkino: Vytautas Jogėla, Saulius
Pivoras, Vladas Sirutavičius, Giedrius Subačius,
Raimundas Lopata

Redaktorius Gytis Vaškelis

Dailininkas Saulius Motieka

Turinys

I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	7
<i>Antanas Tyla</i>	
Lietuvos valstiečių istorijos (1795-1861 m.) bruožai	7
<i>Saulius Žukas</i>	
Apie Pypkininkus	103
<i>Saulius Sužiedėlis</i>	
Kalba ir socialinė klasė pietvakarių Lietuvoje iki 1864 metų	119
<i>Giedrius Subačius</i>	
Simono Daukanto Didžiojo lenkų—lietuvių kalbų žodyno naujadarai: individuali žodžių daryba.	135
<i>Vytautas Berenis</i>	
Aristokratijos likimas: Henriko Ževuskiečio metamorfozės	217
<i>Egidijus Aleksandravičius</i>	
Atgimimo istorijos slenksčiai	235
<i>Thomas A. Michalskis</i>	
The National Consciousness among Lithuanian Emigrants to the United States at the Ending of the 19th and Early 20-th Century	251
<i>Tomas A. Michalskis</i>	
Lietuvių atgimimo psichologija Amerikoje tarp senųjų emigrantų XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje. Bendra apžvalga	265
<i>Egidijus Motieka</i>	
Nuo Lietuvių suvažiavimo Vilniuje iki Didžiojo Vilniaus seimo: Istoriografinė suvažiavimo pavadinimo analizė	267
<i>Sigitas Jegelevičius</i>	
Plėšikai ar kovotojai?	327
II. DISKUSIJA	339
<i>Saulius Pivoras</i>	
Lietuvių ir latvių valstiečių mentaliteto tautiški profiliai XIX a. pirmojoje pusėje	339
<i>Leonas Mulevičius</i>	
Valstiečių savimonė kaip istorijos mokslo objektas	363

<i>Ingė Lukšaitė</i>	383
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tezės diskusijai: Viduramžiai ir ankstyvieji naujieji laikai	391
<i>Algirdas Narbutas</i>	
Valstiečių tautinės–pilietinės savimonės klausimu	397
III. RECENZIJOS	407
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tautinė, luominė ir valstybinė savimonė viduramžiais.	
Tyrinėjimo problemos	407
<i>Vladas Sirutavičius</i>	
"Liaudis virsta tauta" - E.Vėberio paradigma	419
<i>Česlovas Laurinavičius</i>	
Netradicinė recenzija Leono Sabaliūno monografijai "Lietuviška socialdemokratija iš perspektyvos, 1893-1914 m."	437
IV PUBLIKACIJOS	449
<i>Zita Medišauskienė</i>	
Carinės valdžios sumanymas leisti liaudžiai skirtą žurnalą rusų ir žemaičių kalbomis XIX a. 7-ajame dešimtmetyje	449
<i>Antanas Kulakauskas</i>	
Penki 1882-1883 m. Rytų Lietuvos valstiečių kolektyviniai prašymai dėl lietuvių spaudos lotyniškuoju raidynu leidimo	479
<i>Juozas Tumas</i>	
Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Didžiojo Vilniaus seimo laiku. (Parengė E.Motieka)	491
STUDIA HISTORII ODRODZENIA LITEWSKIEGO RESUME	507
STUDIES OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN REVIVAL. SUMMARY	521
STUDIEN ZUR GESCHICHTE DER LITAUISCHEN WIEDERGEURT. KURZFASSUNG	535
ASMENVARDŽIAI	551
VIETOVARŽIAI	571

VALSTIEČIŲ TAUTINĖS-PILIE TINĖS SAVIMONĖS KLAUSIMU

Iki pastorojo meto teiginys, jog valstietija ilgus amžius buvo svarbiausia lietuviybės sergėtoja bei puoselėtoja, tartum nekėlė didelių abejonių. Išties - kalba, papročiai, žodinė kūryba - ypač svarbūs tautos kultūros veiksniai išsilaikė būtent kaime. Kitą vertus, "kaimo lietuviybės" išaukštinimas sietinas su XIX-XX a. politinėmis, socialinėmis realijomis. XIX a. vykęs lietuvių tautinis atgimimas ir siekis atsispirti polonizacijai, kultūroje vedė prie neišvengiamo "lietuviškumo" ir "lenkiškumo" susidūrimo. Palaipsniui kalba virto bene pagrindiniu tautinio identiteto kriterijumi. Taigi didžioji dalis lenkiškai kalbėjusios Lietuvos bajorijos tartum savaime atsidūrė už lietuvių tautos kultūrinių ribų.

Priešprieša neišnyko ir XX a. pradžioje, kai lietuvių tauta galop įgavo naujųjų laikų nacijos pavidalą. Siekiai atkurti atskiras Lietuvos ir Lenkijos valstybes, bei juos lydėję konfliktai suaktualino atrodytų jau turėjusį būti užmirštą uždavinį - nubrėžti takoskyrą tarp "grynos lietuviškos" ir "nelietuviškos" kultūros. Daugeliui bajoriškos kilmės Lietuvos gyventojų tai buvo skaudi dilema. Lietuvos Respublikos vadovybės įvykdyta radikalesnė nei Lenkijoje žemės reforma, nuo 1926 m. įsivyravusi tautinė ideologija sustiprino lenkiškai kalbančių Lietuvos dvarininkų prolenkišką orientaciją. Pokario meto represijos, repatriacija į Lenkiją nutraukė gyvą glia, siejusią mūsų visuomenę su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) bajorijos palikuonimis.

Sovietinė propaganda, remdamasi klasių kovos, dviejų vienos tautos kultūrų bei panašiais teiginiais, stengėsi įtvirtinti savotišką lietuvių tautos "valstietiškos kilmės" teoriją. Pokario oficialioji istoriografija tartum pratęsė lig tol vyravusią tendenciją lietuvibę sieti su liaudimi, bajorijai

paliekant tautiškai nesusipratusio, reakcinio luomo įvaizdį.

Dabartiniu laikotarpiu, visuomenei atsidūrus ties nauju raidos slenksčiu, bandant naujai žvelgti į praeitį, vėl aktualiomis tampa tautos formavimosi problemos. Vėl iškyla klasikinis klausimas: "iš kur atėjome ir kur einame?". Neatsitiktinai pastaruoju metu paskelbta svarių istorinių darbų, suteikiančių galimybę, atsisakius išankstinių politizuotų nuostatų, išplėsti lietuvių tautos kultūros istorinę sampratą ir suvokti, jog esame ne tik "valstiečių tauta", bet ir LDK bajorijos daugialypių kultūros tradicijų paveldėtojai. Šitai itin svarbu, stebint vis didėjantį susidomėjimą LDK istoriniu palikimu kaimyniniuose kraštuose.

Analizuojant lietuvių tautos (nacijos) formavimosi raidą, neišvengiamai tenka pažvelgti į Lietuvos situaciją XVIII a. pabaigoje. Būtent paskutiniaisiais Lenkijos ir Lietuvos valstybės gyvavimo dešimtmečiais vykę socialiniai bei idėjiniai procesai lėmė esminius pokyčius. Tai buvo tam tikra riba, kurią peržengus Lietuvos (kaip ir Lenkijos) visuomenė turėjo atsidurti kokybiškai naujoje etnosocialinėje situacijoje. Anot lenkų istoriko T. Vasilevskio (T. Wasiliewski), XVIII a. pabaigoje Abiejų Tautų Respublika stovėjo dviejų savarankiškų - lenkų ir lietuvių - tautų formavimosi kelyje (tiesa, jo nuomone, abi tautos jau buvo "lenkakalbės")¹. Valstybės žlugimas sutrikdė ir deformavo šį objektyvų vyksmą.

Prieš bandant atsakyti į klausimą, ar XVIII a. pabaigoje Lietuvos valstietis turėjo tautinę ir pilietinę savimone, derėtų nustatyti kriterijus, kuriais remiantis galima tai patvirtinti ar paneigti. Žinios apie valstietijos dvasinį gyvenimą, jos požiūrį į socialinę-politinę to meto tikrovę ir savo vietą joje yra labai ribotos. Vyravusi žodinė, folklorinė valstiečių kultūra neleidžia daryti gilesnių, apibendrinančių išvadų. Pagrindinę informaciją mums suteikia kitų visuomenės sluoksnių ir pirmiausia to meto šviesuomenės šaltiniai. Savaime suprantama, jog bajorijos, besirėmusios luominio išskirtinumo principais, požiūris į valstietiją buvo subjektyvus. Manytume, kad

pavieniai valstiečių pilietinės savimonės išraiškos faktai yra būtina, bet nepakankama sąlyga jos brandumo lygiui konstatuoti. Kiekybiniai pokyčiai turėjo atvesti į naują kokybę - valstietį, kaip pilnateisį visuomenės, valstybės, pagaliau tautos narį, per jėgą ar iš įsitikinimo, turėjo pripažinti krašto elitas. Juolab, jog Lenkijos ir Lietuvos valstybėje bajorija sudarė dešimtą dalį visuomenės (tai 4-5 kartus daugiau nei kitose Europos šalyse).

Paskutiniojo XVIII a. ketvirčio Respublikos visuomeninį gyvenimą lėmė du pagrindiniai faktoriai - švietėjų epochos idėjos bei siekiai išgelbėti žlungančią valstybę. Vakarų Europos švietėjų sąjūdis plėtojosi stiprėjant kapitalistiniams santykiams. Tuo tarpu Lenkijos ir Lietuvos valstybėje, kaip ir kitose Vidurio Europos šalyse, buržuazinės pakraipos švietėjų idėjos lenkė socialinius-ekonominius poslinkius, tarnavo jų katalizatoriumi. Ši neatitikimą buvo įmanoma įveikti tik esant atvirai kultūrinei terpei, sudarant palankias sąlygas plisti moderniausioms to meto Europos idėjoms. A.J.Greimo žodžiais tariant, ekonominė ir socialinė krašto istorija atsiskyrė nuo kultūros vertybių istorijos².

Tačiau idėjų perėmimas nereiškia jų beatodairiško kartojimo. Lenkijos ir Lietuvos valstybėje šios idėjos transformuodavosi, įgydamos specifinių, krašto ypatybes atitinkančių bruožų. Priešingai nei Vakarų Europoje, kur švietėjai propagavo universalizmą bei kosmopolitizmą, o kai kas, pvz., Sen Pjeras (Saint-Pierre) Ž.Ž.Ruso (J.J.Rousseau) netgi bendros Europos respublikos įsteigimo mintį. Abiejų Tautų Respublikoje valstybingumo problema buvo bene svarbiausias rūpestis. Tai atsispindėjo požiūryje į kultūrą. Apskritai švietėjai, sekdami Volteru (Voltaire), kultūrą suvokė kaip pagrindinį istorijos raidos matą vienetą. Valstybingumas bei pilietiškumas stipriai veikė to meto Respublikos kultūrinį gyvenimą ir ypač švietimo sritį. Daugumos nuomone, būtent mokykla turėjo išugdyti jaunąją kartą, kuri sugebėtų išgelbėti ties praradę atsidūrusią valstybę. Suprantama, tuo metu pirmiausia viltys sietos su bajoraičiais. Reikia neužmiršti, jog Vakarų Europos mąstytojai įvairiai vertino liaudies švietimą. Fiziokratai, Dalamberas (d'Alambert) pasisakė už liaudies

švietimą, tuo tarpu Volteras, Ž.Ž.Ruso laikėsi priešingos nuostatos. Ž.Ž.Ruso veikale "Pastabos apie Lenkijos valdymą ir siūlomą jo reformą", teigdamas, jog pagrindinis auklėjimo tikslas yra patrioto-piliečio ugdymas, pastarąjį suvokė tik kaip bajorijos atstovą. M.Lukšienės nuomone, jis iš esmės ir nekėlė klausimo nei kaip parengti baudžiauninką laisvei, nei kaip perauklėti bajorą, kad šis norėtų gyventi be baudžiauninko³. Čia derėtų prisiminti A.Maceinos mintį, kad pasaulėžiūra perteikiama ir palaikoma ne teoriniu jos išdėstymu, bet asmeniniu išpažinimu⁴. Šiuo atžvilgiu dalis Lietuvos bei Lenkijos šviesuomenės pažengė toliau nei jų idėjiniai mokytojai. J.L.Chreptavičius, vyskupas I.Masalskis, žymiausi XVIII a. pabaigos švietimo reformos iniciatoriai, ne tik savo dvaruose suteikė valstiečiams laisvę, bet ir visomis išgalėmis rūpinosi valstiečių vaikų mokymu.

Dauguma Edukacinės komisijos narių, remdamiesi fiziokratizmo doktrina, suvokė būtinybę šviesti liaudį, anot I.Masalskio, "šią taip garbingą žmonių visuomenės klasę"⁵. Tačiau Edukacinės komisijos švietimo koncepcija liko luominio pobūdžio. Tai akivaizdžiai atspindi A.K.Čartoriskio pateikiamas švietimo reformos projektas. Autorius suformulavo diferencijuotus liaudies ir bajorų auklėjimo tikslus ir būdus. Remiantis projektu, skirtingų luomų mokiniams turėjo būti skirtingai ugdomas "patriotizmo" ir "pilietinės pareigos" suvokimas. Valstiečio pareigos apibrėžiamos akivaizdžiais ir nesudėtingais reikalavimais - dora, darbštumas, paklusnumas. Netgi su tėvynės samprata, kuri atrodytų nekvestionuotina, valstiečio vaikas susipažindavo kitaip nei jo bendraamžis bajoraitis. Jam tėvynė pirmiausia turėjo asocijuotis su vietove, kur gimė ir gyvena.

Tuo tarpu vidurinėse mokyklose, kuriose daugiausia mokėsi bajoraičiai, patriotizmo ir pilietiškumo ugdymui skirtas pirmaeilis vaidmuo. Šiuo tikslu mokyklose buvo įvestas dorovės mokslas ("nauka moralna"), kuris apėmė religiją, prigimtinę teisę, ekonomiką ir politiką. Edukacinės komisijos vadovybei dorovės mokslas buvo ne vien abstraktus humanizmo ar patriotizmo formavimo įrankis.

Doroviniu auklėjimu siekta mokiniams įdiegti ir grynai pragmatiškas savybes. Programų autoriai, įgyvendindami reformų politiką, vidurines mokyklas įpareigojo dorovinį auklėjimą sieti su ūkininkavimo problemomis. Pirmiausia mokyklos privalėjo auklėjamesiems įskiepyti kritines pažiūras viskam, kas smukdė valstybės ekonominį potencialą, išstumti visus neigiamus bajorijos papročius, vedusius prie nuskurdinimo (dar buvo gyvas prisiminimas, kai Saksų laikais paplitęs girtavimas, palaidas gyvenimas tapo savotišku bajoro garbės kodekso bruožu). Programų ir vadovėlių autoriai, remdamiesi švietėjų idėjomis, savo veikloje bandė suformuoti filosofinę argumentaciją, jog neveiklus gyvenimas yra paprasčiausias gamtos įstatymų laužymas. Vakarų Europos buržuazijos ideologai ir pedagogai darbą iškėlė į pirmą vietą, siedami jį su turtėjimo galimybe. Sekdama jais, Edukacinė komisija mokyklose bandė įtikinti bajorų jaunuomenę, kad darbas, priešingai feodaliniai pažiūrai, nėra vertas paniekos, o yra neišvengiama būtinybė, Dievo suteikta dovana. Taip buvo laužomas homo feodalis mentalitetas.

Požiūrio į darbą pokyčiai transformavo ir būsimųjų dvarininkų požiūrį į valstietį-baudžiauninką. Galbūt taip buvo pasėti grūdai, kurie po kelių dešimtmečių davė derlių? A. Janulaičio duomenimis, 1817 m. įvykdžius 1357 Lietuvos dvarininkų apklausą, vos 45 iš jų pasisakė prieš laisvės suteikimą valstiečiams⁶. (Lietuvos inkorporavimas į Rusijos imperijos sudėtį užkonservavo baudžiąvą ir nuslopino XVIII a. pabaigoje ryškėjusias tendencijas).

Požiūris į liaudies švietimą atspindėjo epochos prieštaringumą. Bajorijos dauguma valstietį suvokė kaip tam tikrą objektą, kuriuo reikia rūpintis, orientuoti jo veiklą. Tačiau didėjantis susidomėjimas liaudies padėtimi, jos vieta visuomenėje rodo vykusią krašto šviesuomenės pažiūrų transformaciją. Valstietis palaipsniui iš "objekto" virsta "subjektu". 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija pilietines teises, greta bajorų, suteikė ir miestiečiams (to meto supratimu, taip pat liaudžiai). Praėjus vos trejiems metams, sukilėlių vyriausybė Poloneco universalu paskelbė valstiečius laisvais ir pripažino jiems pilietines teises.

Deja, pilietinių teisių pripažinimas dar nereiškė realaus socialinio, politinio ir kultūrinio pilnateisiškumo. Švedijoje, ilgą laiką vienintelėje didžiojoje Europos valstybėje, kurioje valstiečiai turėjo savo atstovus Riksdage, net XVIII a. valstiečiai-deputatai nebuvo įleidžiami į "slaptųjų komitetų", svarščiusių svarbiausius valstybės gyvenimo klausimus, posėdžius. Skandinavijos dvarininkai dažniausiai į valstietį žvelgė ne kaip senjoras į vasalą, bet kaip žemės savininkas į nuomininką. Tuo tarpu asmeniniai santykiai buvo grindžiami šeimininko-tarso principu. Dvarininkas galėjo reikalauti pabrėžtinės pagarbos sau, o valstietį bausti.

Kita vertus, valstiečiai, įgiję pilietines laisves, dar ilgai išsaugodavo konservatyvų mąstymą. Taip porevoliuciniu laikotarpiu Prancūzijoje daugelis valstiečių neigiamai vertino naujus įstatymus, laužiusius ankstesnes, nusistovėjusias ir todėl, jų nuomone, priimtinesnes teises normas. Svariu valstiečių pilietinės savimonės brandumo išraiškos faktoriumi derėtų laikyti valstietijos gebėjimą integruotis į elitarinės kultūros kontekstą. Atitinkamai visuomenės elitas turėjo "atrasti" liaudiškąją kultūrą. Prasidėjus luominių sistemų irimui, didėjant socialinei diferenciacijai, kultūrinio suartėjimo procesas vyko neadekvačiai. Bajorijos tradicijos įtakoje liaudies (ypač miesto) kultūrinę orientaciją. Savo ruožtu, smulkūs bajorai, išlaikydami pabrėžtą psichologinį išskirtinumą, neretai buitiniu bei dvasiniu gyvenimu niekuo nesiskyrė nuo greta gyvenančio valstiečio.

Nors klasicizmo estetinė pasaulėžiūra neigė liaudiškumą, besiformuojanti liaudies ir profesionaliosios kultūros abipusė sąveika ryškėjo net dailėje. Pavyzdys - P.Smuglevičiaus kūryba. Šalia religinės, istorinės, mitologinės tematikos, dailininkas kūrė buitinio žanro kompozicijas. Valstiečių atvaizdai ("Lietuvos valstiečiai", "Krokvos valstiečiai smuklėje") pasižymėjo netgi subtilesne psichologine charakteristika nei reprezentaciniai didikų portretai.

Išskirtinė reikšmė, laužant liaudies kultūrinį, dvasinį izoliuotumą teko Bažnyčiai. XVIII a. stiprėjant Bažnyčios įtakai valstietijai, plėtėsi, įgydama krikščioniškojo uni-

versalizmo elementus, valstiečio pasaulėžiūra. Lietuvos dvasininkai (M.Karpavičius, V.Kalinskis, K.Lukauskas, K.Bo-gušas ir kt.) buvo pagrindiniai baudžiavos kritikai. Pasirinkusi dvasininko profesiją, valstiečių jaunuomenė turėjo galimybę lengviausiu keliu pakilti į aukštesnę socialinę pakopą. Bažnyčia ilgą laiką išliko bene vienintele vieta, kur valstietis pamaldų metu galėjo pasijausti bent prieš Dievą lygus su bajoru.

Įvairių socialinių sferų kultūriniai procesai, nežiūrint akivaizdžių skirtumų, vystėsi ne tik sąveikaudami, bet neretai ta pačia kryptimi. Galima atsekti liaudies ir elito kultūrų požiūrio tapatumą į tokią fundamentalią kategoriją, kaip "savas-svetimas". Šis daugelį šimtmečių liaudies sąmonėje vyravęs antagonizmas nuo XVIII a. pabaigos ima silpti, kartu susidaro galimybė priimti išorės mąstymo bei elgsenos modelius. Panašių pokyčių būta ir tarp bajorijos.

Greta prasidėjusio įvairių kultūrinių sluoksnių suartėjimo, ryškėjo ir priešingos tendencijos, kurias lėmė antinominis švietimo epochos pobūdis. Švietėjų idėjų plitimas, mokslo žinių populiarizacija, švietimo sistemos modernizacija didino liaudies ir elito kultūrinį atotrūkį. Tarp valstiečių, kaip ir anksčiau, vyravo folklorinė-mitologinė pasaulėjauta. Tuo pat metu šviesuomenė stengėsi išgyvendinti lig tol dar jos sąmonėje išlikusius tradicinius liaudiškus vaizdinius, papročius, tikėjimus, kurie imti traktuoti kaip atgyvenos ir prietarai. Apskritai Vakarų Europos švietėjų ideologai liaudies papročius siejo vien su "barbariškumu", "tamsumu", girtuoklyste ir nusikalstamumo šaltiniu.

Liaudies kultūros atradimas tai jau romantizmo, savotiško kultūrinio primityvizmo komponentas, tam tikras atsakas į švietėjų nuostatas. Romantizmo epochos veikėjai sutapatino sąvokas "senovinis" - "liaudiškas", supriešino protą - tradicijas, sąmoningumą - gamtiškumą, intelektą - instinktus. Stiprėjant tautinei savimonei, natūraliai imta ieškoti savo šaknų. Romantikai, idealizuodami valstietiškas tradicijas ir kultūrą, matė joje tautos vientisumo ir dvasinio integralumo garantą. Romantizmo epocha sužadino domėjimąsi liaudies kultūra. Patys terminai

"liaudies daina", "liaudies pasaka", "liaudies padavimai", apskritai "liaudies kultūra" Europoje pasirodė tik XVIII a. pabaigoje.

Svarbiu romantizmo epochos bruožu laikytinas domėjimasis gimtąja kalba. O Lietuvoje, priešingai, XVIII a. vis labiau plito lenkų kalba. Šis reiškinys palietė ne tik bajoriją bei miestiečius, bet taip pat ir valstiečius, ypač gyvenusius arčiau polonizuotų dvarų ir miestų. Valstiečiai su lenkų kalba susidurdavo dvare, bažnyčioje, mokykloje. Jiems buvo stengiamasi įteigti, jog lietuvių kalba esanti "pagoniška", "chamska mowa". Tačiau kai kurių šviesiausių to meto asmenybių požiūris į lietuvių kalbą nebuvo toks tiesmukiškas. Vilniaus universiteto rektorius M. Počobutas, pasisakydamas prieš ketinimą lotynų kalbą moksle pakeisti lenkų kalba, lietuvių kalbą lygino su didžiųjų kultūrų kalbomis. Vėliau panašią pažiūrą išreiškė K.Bogušas 1808 m. išleistame traktate "Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę". Autorius, prisipažinęs, jog "net tie, kurie lietuviškai moka, gėdisi viešai prakalbėti ta kalba", toliau rašė: "lenkai savo kalba turi neišmatuojamus literatūros lobius, kurių, deja, lietuviams stinga todėl, kad jų mokslininkai rašė ne lietuvių, o lotynų ar lenkų kalba"⁷ (pabraukta mano - A.N.). K.Bogušui lietuvių kalba nebuvo vien liaudies kalba, jam neegzistavo, anot E.Aleksandravičiaus, "paradoksalios žodžių "Lietuvos" ir "lietuvių" priešpriešos"⁸. Jo požiūriu, rašto ar kasdieninė kalba nelėmė asmens tautinės ir kultūrinės priklausomybės.

Romantizmo idėjos Lietuvoje ėmė skliti XIX a. pirmoje pusėje, kai kraštas jau buvo patekęs į Rusijos imperijos sudėtį ir dažniausiai kultūrinius-idėjinius procesus užgožė politiniai motyvai. Taip mūsų sąmonėje lietuvis bajoras unijinės valstybės atkūrimui "paaukojo" savo tautinę tapatybę ir lietuvis valstietis savaime liko vienintelis lietuvybės sergėtojas.

LITERATŪRA

¹Wasiliewski T. Wielkie Księstwo Litewskie w dobie Rzeczpospolitej Obojga Narodów (1569-1795): Federacja dwóch państw narodów czy państwo jednolite? // Lithuania. 1990. Nr. 1. S. 76.

²Greimas A.J. Istorijos vaizdai ir istorinė galvosena // Iš toli ir iš arti: Literatūra, kultūra, grožis. V., 1991. P. 333.

³Lukšienė M. Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje: XVIII a. antroji - XIX a. pirmoji pusė. V., 1985. P. 44.

⁴Maccina A. Pedagogikos istorija. K., 1939. T. 1. P. 4.

⁵Lukšienė M. Pedagoginė mintis XVIII a. antroje pusėje // Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai. V., 1983. P. 106.

⁶Janulaitis A. Baudžiamų panaikinimo sumanymai Lietuvoje (1817-1819). K., 1929. P. 46.

⁷Bohusz K. O początkach narodu i języka litewskiego. Warszawa, 1808. S. 3.

⁸Aleksandravičius E. Atgimimo istorijos slenksčiai // Kultūros barai. 1990. Nr. 11. P. 62.

